

ШЫҢ

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

АЖЫР КУУСЕТКЕН

СЭП Баа-Хем районунун бирозунга болгаш райкүсүм хура-лыга районун ажил-агыйларында мал ажылынын продуктуларынын буюрулузунин болгаш курунеге садарынын чартык чылда туннедин үндүргөн.

гелерин чедишкенин куусетип турарлар. Район курунеге ээт сазар планын 137,2 хуу, суттуу — 135,7 хуу, дуктуу — 163,4 хуу куусеткен.

Өртөз 2 көп.

СЭКП обкомунуң бюрозунда болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

АЖААП АЛЫШКЫНГА БҮГҮ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БЕЛЕТКЕНИР

Юбилейг чылдың дүжүдүнүң ажаап алышыккыны чокушулап олурар. Иадаз ажил-агыйда бо эң чугула кампанияга бүгү талазы-биле белеткенир дугайында айтырыгны СЭП обкомунуң бюрозунга болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң хуралына чокута чаа чугаалашкан.

Амгы үеде республикада тарылгаларнын ажаалдазы, чер андарылгазы болгаш чайын андарган черлерин сайзырадыры, дүжүт ажаап алышыккынынга, тараа белеткенин чорударына белеткел чоруп турар.

Чоа дүжүттүн таразын хүлээп алырынга тараа хүлээп алыр черлерде белеткел оюму чоруп турарын база демдегезин. Июль 1-ге чедир тараа-продуктулар эргелели тараа силдатырынын тудуг планын чүгле 29,2 шөлчүгүштериниң — 53, автокүдүрүчүлериңиң — 51,3 хуу куусеткен.

«Век», «Нек-Тей», «Найрал» совхозтарда, Таңды районунуң «Коммунизмнин херели» колхозунда тараа арытпаар пункттарынын тудуу болгаш дерилгези эң оюму чоруп, тараа шаңнарынын болгаш силдатырынын белеткелге багай чоруп турар.

Автомашиналарын болгаш ажаап алышыккыга кирер транспорттун өске-даа хевирлеринин белеткелге эң багай чоруп турар. Чүгле Кызылдың автоажил-агыйларында 600 амык, колхозтарда, совхозтарда 300 хире чүкү машиналары чүгле техниктиг четистерин харазыдан анаа турар.

«Век», «Нек-Тей», «Найрал» совхозтарда, Таңды районунуң «Коммунизмнин херели» колхозунда тараа арытпаар пункттарынын тудуу болгаш дерилгези эң оюму чоруп, тараа шаңнарынын болгаш силдатырынын белеткелге багай чоруп турар.

Танды районун, Кызыл хоорикүсүмүнүн ажил-агыйларында хей санын механизаторлар четпес турда-ла, оларнын удурткучулары ажаап алышыккы агрегаттарын комбайнерлер, машинистер-биле четчелээр амылды четпес чорудуп турарлар.

Бо айтык четпестер болза, кедээ ажил-агый, мелиорация болгаш суг ажил-агый министрстволарынын, тараа-продуктулар эргелелин, өткөргөлдүң, «Сельхозтехниканы» республика каттыжышыккынын, чамдык СЭП райондарынын, райкүсүмнанын, колхозтарда болгаш совхозтарда партиоанарнын талазыдан тарылгаларнын чейги ажаалдазын, ажаап алышыккы амылдарын өй-шанада болгаш шынарлыг чорударына чогуур кичээлгэй салбайн турарынын түңкелери болур деп, донтаалда демдегезин.

СЭП обкомунуң бюрозунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң донтаалында ажаап алышыккыга бүгү талазы-биле белеткениринин комплекслик хемчеглерин айтып турар. Кедээ ажил-агый министрстволуң, «Сельхозтехниканы» республика каттыжышыккынынга, тараа-продуктулар эргелелин, өткөргөлдүң, СЭП райондарынын, райкүсүмнанынга, кедээ ажил-агый эргелелеринде, колхозтарын болгаш совхозтарын удурткучуларына даасыны болза:

бүгү колхозтарга, совхозтарга, «Сельхозтехниканы» салбырларынга болгаш каттыжышыккынынга тракторларын, комбайнларын, жаткаларын, тараа арытпаар болгаш өске-даа машиналарын, тараа кургадычыларын, автомашиналарын, трактор прицептеринин белеткенин, ол шыкша тараа арытпаар пункттарынын чаа тудугларын бо чылдың август 1-ге чедир доозар;

ужуп чыдыккан болгаш чысы сыптыг тарааларын ажаап алырынга тараа комбайнларын тараа илп алыр, үнүштү өрү икүдүтүр болгаш өске-даа таарыштырылгалар-биле дерир;

бүгү ажаап алышыккы агрегаттарын мергежилад комбайнерлер, машинистер болгаш өске-даа механизаторлар-биле четчелээр, август 1-ге чедир оларнын семинарын чорудар. Техника белеткенин болгаш ажаап алышыккы чорударынын үезинде хооранын буюрулгелеринден, районнар төптеринден, ажилчын суурлардан комбайнерлерин, ол шыкша донтааткан чурум өзүгаар улус ажил-агыйнын өске адырларындан чөлөөчүлери ажаап алышыккыча хаара тудар;

ажаап алышыккында болгаш сөөртүлгө үезинде чидиргилер-биле демиселдин хемчеглерин ажил-агый бүрүзүңге амылдап кылыр болгаш ботандырар, ажаап алышыккыга чедир автомашиналарын, автомобиль болгаш трактор прицептеринин кууветтарын дерир, колхозтарын болгаш совхозтарын дөвискээрлеринче, шаңнары, тараа хүлээп алыр черлерге баар оруктарын, нөвүрүлгелерин белетээр;

ажаап алышыккы эгелдеринде чедир ажил-агый, салбыр, бригада бүрүзүңге ажаап алышыккы амылдарынын ажилчын планын болгаш график тургузар;

август 5-ке чедир хөвү турлаптарын, тараа шаңнарын, силдатырын, шөлдерин, стовоаяларын бүрүн белеткээр;

колхозтарын, совхозтарын нефтьбаазаларына кывар-чаар материалдарын чогуур курлавырын тургузар, ажаап алышыккы үезинде нефть-продуктуларын агрегаттарга үзүктөл чок чедирин хандыраар болгаш оларнын шың чарыгалды дээш контролюду тургузар;

ажыл-агый бүрүзүңге тарааларнын быжымдын донтаамал хайгаарал көр, тарааларнын бүрүн быжырын манавайн, аңгылап ажаар арга-биле аралал кезерин организастаар;

Дүжүт ажаап алышыккыга амылгаар 650 санын кыры чадагый автомашиналарын болгаш самосвалдарын туснайап үндүрерин, бүгү чүкү автомобильдерин, автоприцептерин, көчүп чоруп автоселтеге мастерскаяларын август 10-га чедир белен байдалга тургузарын республиканың автомобиль транспортунын эргелелинге даасын.

Тараа силдатырынга, тараа кургадычынынга, дөңсө ажил-агыйынга белеткел амылдарын август 5-ке чедир доозарын тараа-продуктулар эргелелинге даасын. Лаборатория дерилгезин белетээр, тараа хүлээп алыр черлерин ажилчын күжү-биле четчелээр болгаш чаа силдатырын, өске-даа объектилерин сентябрь 1-ге чедир ажылгага кирген турар. Кызылдың сайгарында баазыныкы август 10-га чедир 10 муң дөрбөлчүн метр шөлду асфальтылан турарын «Тыва-тудуг» трезинге даасын.

Артын кезектерин, материалдарын болгаш дерилгелерин кирип алыр талазы-биле немелде хемчеглерин алырын, техника белеткенин ажилчын организастаар, белеткениң шыңарын кынаар сорулга-биле «Сельхозтехниканы» район салбырларынин инженер-техниктиг амылдарчыларын ажил-агыйларга чорударын «Сельхозтехниканы» республика каттыжышыккынынга даасын.

Мал чемеринин белеткенин темпизин күштелдирип, сизген кезилдезинге, сараатташынынга, силос салышыккынынга кижилерин, техниканы беким буюрукчулуг амылдарын хандырып, мал чемерин белеткел турар кижилерин ортузунга организастык болгаш политмассалык амылды калбартып, оларнын култура болгаш амылдарын байдалын экинчилеп турга, малдын бөдүүн болгаш шыктыг чемерин белеткээр дүжүт ажаап алышыккыга чедир колдуунда дооскан турарын СЭП райондарына, райкүсүмнанынга, кедээ ажил-агый эргелелеринде, колхозтарын, совхозтарын удурткучуларынга даасын.

Хөвү турлаптарынга, трактор-хөвү ажилчын бригадаларына көчүп чоруп садыгын калбартырын, ниткинги чеменингиизин организастаар талазы-биле колхозтарга болгаш совхозтарга практиктиг дузын чедерин; хоовуларын ажил-агыйларын медицина хандырылганын экинчиле, бригадалары медицина амылдарчыларын донтаамал чорударын, хөвү турлаптарын аптечкалар-биле хандыраар республика, райкүсүмнанынга болгаш Кадын камгалал министрстволуңга даасын.

Ажаап алышыккыга болгаш кедээ ажил-агый продуктуларынын белеткенин колхозтарын, совхозтарын тараа хүлээп алыр черлеринин ичкерин белеткенинги хыналдазын июль 25-ке чедир чорударын донтаалда база айтыкан.

Дүжүт ажаап алышыккы үезинде масса-политиктиг амылдың болгаш мурне планынын база юбилейг чылдың социалистиг хүлээлгелерин күөсүдеринин планынын амылдап кылырын СЭП райондарына, совхозтарда болгаш колхозтарда партия организациаларында даасын. Хөвү турлаптарын белеткенинче, оларын нөсүк агитациянык чепестери-биле дерилеринче, солундарын, журналдарын шөлдерге үзүктөл чок чедиреринче онза кичээлгени салыр.

Биш-Хем районунуң Ленин орденниң «Кызыл тараачы» колхозунун механизаторлары дүжүт ажаап алышыккыга иделейли белеткенип турарлар. Октябрың кедээ ажил-агый институтун дооскан В. Алейшико Тывага 11 мыл иштинде амылдап, ам үеде бо колхозтун машина-трактор мастерскаянын эргелелин турар. Оон өверинкилеринин бирээни И. Биче-оол 1966 чылда бир-ле дуузарында зооветеринария техникумун башкарып, 275 га черик таразын ажаалган. Кышкы үеде Туран сүт-бараан фермасына механизатор дубалкычына амылдап турган.

Ам үеде амык механизатор комбайнер белеткенинде амылдап, юбилейге чөмөкү дүжүдүң ажаап алышыккыга ичкерин белеткенип турар.

ЧУРУКТА: П. БИЧЕ-ООЛ (солалы талазында) болгаш В. АЛЕШЕНКО.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ сөзү болгаш фотога.

Он тонна сараат

Улуг-Хем районунуң Жданов аттыг колхозу сизген кезилдезин шулуудуп кирген. Бо артелинде Чодураа салбырынын мал чөми белеткел бригадалык Халыч-Бузыннык чагай үнүштүг сизгенин кезип кирген.

Ында үш трактор агрегаты ажилдап турар. Тракторист Кыргыс Дос-

Чайлагларда

Улуг-Хем районунуң «УТБА 25 чыл» совхозунун Ак-Турт салбырынын бүгү малы чайлагларда барган, эки семирпип турар. Сүт-бараан фермалары Кара-Лытта болгаш Кожайла барган, сүт саваланы ийи каттап кавуудан, фермалар курунеге сүт сазарынын чартык чыл планын 110 хуу куусеткен.

Салбырын 1086 баш семиртпир миймистыг бола малы беш коюнда, 12000 баш хөвү чөзбө дөрт коюнда чайлаглаан. Бистин малчыларыныкы Чайлаг-Алаак, Шарлап-Лазу, Кара-Суг, Алды-Булак, Улук-Башы, Кожай, Борбак-Ар-ыт, Ап-Хем болгаш өске-даа чайлагларга малын апарып, чылда эки денгизден чедип ап келген. Бола-да, шаар-даа мал эки денгиз, хонукта хей немелде денгиз берип турар аларган.

Чайлагларда малчынар эки өгдөр-биле, фермаларын амылдарчылары бажылар-биле, сазыклар, кадарчылар өл-чактыгыга келер хөм-биле хандырыткан. Арыг-Ууүде ажилчын кооперациянык автоавтомашына чайлагларга элек-биле уруп, малчыларга ашыкчын болгаш улутчул бараанынын ууктелишинин чокка чедирип турар.

Салбырда партия эге организацианы агитаторларын чайлагларда быжылаан, солундарын, сеткүлдерин малчыларга чедирип берип, бөсөдаларын амыл турарлар. Октябрынын социалистиг Улуг революциянык 50 чыл оюнга СЭП ТК-нык Теистерин агитаторлар малчыларга танымштырын турар.

С. СОТНАМ.

ТУДУГЖУЛАРЫН ЧЕДИШКИНИ

Бай-Тайга районунуң «Мурнакчы» кедээ ажил-агый ортелинде тудуг-ажылы Улуг Октябрынын төвүдүгү 50 чылдык уктүштүр күш-ажылы чедишкенин амылдап турарлар. 1967 чылдың буюрулузун планында көрдүгүн чамдык амылдарын моон адванга күрүзеге мындык: малчыларга 6 чуртталга бажым, бир кымыл булуңу, 3 улуг хой каазазын тудугжулар амылгага кирген. Уруглар садынын база 8 чуртталга бажымдарын каптал белеткелге доосулган. Оон ангыда 45 муң тууру буюрулузун, колхоз төвүдө аалчылар бажым туттуугу.

Ховужуларын турлаанда механикаторлар, тараалыклар чурттаар таарымчалыг баракты тудугжулар кылган.

Тудугжуларын арамдыда социалистиг чартык калбарып, мурнакчыларын саны хуи бүрү өзүп турар. Тудугча Х. Шөрдө-оол, О. Санчар-оол, Х. Өнер-оол, С. Шаняк, С. Сарбак-оол, О. Клап, О. Очун, О. Зыр-оол олар хуи норманын 140—150 хуу куусетип турарлар. Белеткелде эш Балдынай Савага удурткан энево баа эки амылдап.

Тудугжуларын ортузунга агит-массалык амылды тудуг бригадирин эш Комбужан Х. багай эвес удуртуп турар.

Д. КЕРТИН-АК.

ОКтяБРЫНЫҢ БЕЖЕН ЧЫЛ ОЮН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Москвага июль 11-де ВЦСПС-тиң XIII пленуму ажилдап турар. Пленумдун ажилыга СЭП ТК-нын Политбюро кеңешчүсү, СЭП ТК-нын секретары М. А. Суевлов, СЭП ТК-нын Политбюро кеңешчүсү кандидат, СЭП ТК-нын секретары Д. Ф. Устинов олар кирешкен.

Пленум эртегин хуралына организастык айтырыг дугайын чугаалашкан. ВЦСПС-тиң пленуму партияны Москва хоорай комитетинин бирги секретарына В. В. Гришинниң сонугукамыга холбаштыр, ову ВЦСПС-тиң даргазына СЭП ТК-нын Политбюро кеңешчүсү А. Н. Шелепин бир үй-биле сонугуткан.

«Октябрың социалистиг Улуг революциянык 50 чыл оюнга белеткенир талазы-биле профессионал амылдарын ажилынын дугайында болгаш Октябрынын 50 чыл оюнга алдар кылдыр ажилчын чонварын алгаш хүлээлгелеринин күөсүдөзүн дугайында» ВЦСПС-тиң секретары В. И. Прохоров илтиг кылган.

Пленумдун ажилында шынчыл болгаш иделейлиг дөңсөөчүлүк — совет профессионалдар СЭП ТК-нын июль (1967 ч.) Пленумунун шийтерилерин бырындаалар, боттарынын организастык болгаш чөмөкүчүлүк ажилынын денгизин улам беким көдүрер сорулгалык. Амгы үеде ол амылдың кол тутка-шынары — Октябрынын социалистиг Улуг революциянык амылдары бөжөк чыл оюнга белеткел болгай — деп, В. И. Прохоров тугаалаан.

Пленумдун ажилында шынчыл болгаш иделейлиг дөңсөөчүлүк — совет профессионалдар СЭП ТК-нын июль (1967 ч.) Пленумунун шийтерилерин бырындаалар, боттарынын организастык болгаш чөмөкүчүлүк ажилынын денгизин улам беким көдүрер сорулгалык. Амгы үеде ол амылдың кол тутка-шынары — Октябрынын социалистиг Улуг революциянык амылдары бөжөк чыл оюнга белеткел болгай — деп, В. И. Прохоров тугаалаан.

Пленумдун ажилында шынчыл болгаш иделейлиг дөңсөөчүлүк — совет профессионалдар СЭП ТК-нын июль (1967 ч.) Пленумунун шийтерилерин бырындаалар, боттарынын организастык болгаш чөмөкүчүлүк ажилынын денгизин улам беким көдүрер сорулгалык. Амгы үеде ол амылдың кол тутка-шынары — Октябрынын социалистиг Улуг революциянык амылдары бөжөк чыл оюнга белеткел болгай — деп, В. И. Прохоров тугаалаан.

ВЦСПС-тиң XIII ПЛЕНУМУ

Москвага июль 11-де ВЦСПС-тиң XIII пленуму ажилдап турар. Пленумдун ажилыга СЭП ТК-нын Политбюро кеңешчүсү, СЭП ТК-нын секретары М. А. Суевлов, СЭП ТК-нын Политбюро кеңешчүсү кандидат, СЭП ТК-нын секретары Д. Ф. Устинов олар кирешкен.

САЛДАДЫҢ КЫЖЫНЫ ШУЛУДАДЫР

Совет үзе республикада туударнын көүрүмүн мях белеткелин күшүлдөгөн. Бисте тууду кыжыны кол белеткелини Улуг-Хем мях үлөттүрү ажал-агый мях кезип, ою сөөртүрүнү хемчээлин сөөлү чыгарда ийи катат өстүргөн.

Мях кезип белеткөр пункттардан Ырбана коллектив чөмкүчөлүг ажаллап турар апарган. Иччалада ук черин ыраа, суг орууну нарын, бергеи белеи шыты салдаарынын темпизин шала кудулаткан. Иччанынже бо чымы салдаарынын мурунундагы чыдардан организацыстык агелден. Устүү-Енисейин Кымыда ажаллап уагыстуну коллектив бо чымы ажалдыршыкни эрте агелден. Ол чорук Ырбана белеткөн мяхты, туудуларга чедир хуусаазын кыскалаткан. Сугуларнын талазынан ажалды шуудулар дөш алаан хемчеглер алдыны турар. Уласток чоқта ча күштү 9 судуно немей алган. Иччага парокхотар урелип, анаа турушкун болдуубазы-биле тускай техниктерни тургускан.

Мях белеткелини ажалчыныры сал даарыны болган ошу салдап бадчырыны технологизин экижидер, сайырагыйжылар дөш куженишкенин ажаллап турар. Ырбана салды механизастаттынган арга-биле даап турар ийи рейд бар. Олар салды мөөнөй кожул, бир салга 400 кубометр чедир мяхты кырип турар. Бо депшигелин арга-дыр. Иччаладаа бо херекте четтестер кой. Салды мөөнөй кожул турарынын шыныр чымыс. Харын иччанган кой-хой чулуктар салдаарынын үзгиле сымалын чымып калып турар, ою журундан парокхотура ажаллап артык күш үндүрүп турары билдирит.

Ырбанын мях белеткөр пунктула 70 мул кубометр мях бар. Ону шуптузуна салдым башар. Иччага бо улааза мях херекчелерини соругазын чугаалак-салым. Салдаары ажалкелген мяхты өй-шаанда хулаап алыр, шыгжаар херекте суган үндүр сөөртүп алыр жураут. Ичмы түрбуже мях салдакчыларынын ажалын херекчел-

чилер шуудаттай турар. «Коммун тууду» сентеле-тууду аргеледи. «Тыва тууду» трезини үлөттүрү бугуруткелер комбинаты. «Тыва суг тууду» тууду аргеледи салды кончт оожум суган үндү сөөртүп ап турар. Ол чорук келген мяхты сугта үр чыгырып, оруту дугааарына чедирин турары билдирит. Бо организацылар салдаары ажалкелген мяхты суган үндү сөөртүп алдыны кичөөгөй салып, ол ажалды механизастап, ажалчыны күжү-биле доду четтестер хулаапкелит.

Мях херекчелери ажал-агыйлар Улуг-Хем мях үлөттүрү ажаллап дег Ырбанын сал дакчыларыны-даа, Устүү-Енисейин ажаллап уагыстуну-даа ден-деки ажаллап турары хандыр дөш келген мяхты өй-шаанда сөөртүп алы херек.

Кымыдын туудуларыны мяхты Чербинин пунктуундан автомобилдер-биле база сөөртүп турар.

С. ИКОРИН, ижевск.

Суурлар чагайжыдылгасы

Өзүп ораар суур

Дасы-Аксы шаанда бедик-бедик хола хараганарлыг дээр турган. Чугае чымы, күзүп орта Дасы, Алам унуну араттары чымып, оваа дайып байыраар турганар. Совет арге-чыгырагыны чыдарында Дасы-Аксы тагыттынамас кылдыр өскерилген. Ичча мал ажал-агыйлыг «Кара-Хөл» вөдө ажал-агый артедилни төвү сак дорт кудуучуларды, чараш чагай суур чалтыла берген. Суурда 320 ажалг урулар өрөнир өсөк школазы, 25 орунуну урулар салы, 250 олдууту клуб, хари уга 25 ажалг чөмөнөр стодоя база ажалчы бажыны, өнөлдө, библиотека болган харылааа контораны болган чагай ажалдырдын өске-даа туудулары ырактан-на көстүп турар.

Дасы-Аксында 500 ажалг өрге ажаллап, чуртат турар. Олар төрөөн сууруну чагайжыдылгасы дөш саргы салып, чыл келген тууду-на кудуучуларга чаа мяхтарын тарып өстүрүп турар. Кудуучуларын кварталдарга чараш, квартал конкеттерин тургускан. Олар боттарыны харылааа туур уагыстакында мях олуртулганын организастан, анаа хөй-интини кириштирип турар. Мою чижөөгө чугае эртен ча-

зын кылдынан ажалдары кырип болур. Чыл эгизинден бөр 11 чуртатга бажынырынын дагытыга бөлулү саргыштарыны кыжып болган 5 бажыны чагайжыдыл сөптөн.

Өйбөйлөйт чымын агезинде Бара-Хөл вөдө Совет сууруну дагытыга чагайжыдылгасынча оза кичөөгөйни салган. Кудуучуларын аттары бижөөн аскаа. Бо хундере бажынар дугаарлаашкыны дооступ турар. Эртен чымы кварталдар ажал-биле тусте бажынар чанында 285 дөс ажал-бүрү мяхтарын олурткан болган оларын доландыр каалаан. Мурунда мяхтар ажаллааа тынмай турган чедирге иччанын биле 945 дөс ажал-бүрү мяхтарын тарып олурткан. Арылдары 15 бажыны, бир чаа кудуучу ажаллааа кырип. Суур чагайжыдылгасынча хамарыштары ою демекчерилен аны чедир доландыр 200 метр чедир чаа мяхтарын олурткан стадиону кылып турар. Бо хундере стадионуна девисаарын доландыр херимнөри дооступ турар. Улааза болур бүтү колхозчуларын өчөт-сонгудалыг хураалына учкүштүк үк стадиону ажалг соругазын колхозтуң туудулары салып турар.

Бөдө Совет болган колхоз баштар чери школач урулгарыны чагы даштынамасынча оза кичөөгөй салып, колхозтуң күсөли-биле суур чогуула 25 урулар даштынар пионерлер лагерин ажалткан. Ичча кончт өк өрөлдөгилерден анында өксүк урулар база даштынар турар. Төрөн сууруну чагайжыдылгасы, културтуң ажалдыра дөш ажалг өсөс күженишкенин үндүрүп келген квартал болган кудуучу конкеттерини ажалткан ажал алап болур. Оларга Салчак Баджык, Кужугет Шончалай, Хертек Марта, чуртатчылар: Хертек Омаан, Хертек Чамбаа, Иргит Севия болган өскерлери-даа хамарыштары болур. Көдө Совет болган колхоз баштар чери бүтү-пийини чагайжыдылгасы болган югаачыдылгасы хаара тууду шыдаан.

Дасы-Аксынын чуртатчылары Совет арге-чыгырагынын 50 чымын байыраалына чедир төрөөн суурун улам чараш, чагай болдулар дөш, бүтү-ле бар ажалдарын ажаллаар соругазын салып турарлар.

Б. БАРБА.

Бай-Даг суур хожудан турар

Эртинде «Чаа орук» колхозтуң төвү — Бай-Даг суурда чуртатга бажынырынын хөй нуруузуңу херими чок. Бажынар дашты бөктү, улус аргылар чедир чөк. Ургелен машиналарын ажал-бүрү кезектерин кудуучулар ортузунда, бажынар даштыны чедир сананда өктагылакан. Колхозтуң чаа клубу дөш, машиналар гаражын үш чыл дооступ чадамшак, ара катган. Сөөлү чымында чаа чуртатга бажыныры немешпаан. Чуртатга бажыныры културтуң, көрүштүк болдулар дугайында айтырып мында чугаага аддынмай турар.

Суурнуң болуңа югаа тарып өстүрери таарымча чок болганындан

чуртаткы чөн огород ажаллапайн турар. Суурдан ыраак эвесте, Тес шыназынча оода-ла картофельди чуге тарып өстүрүп болбазыл? Ам үдө республиканын чөр болгонда чуртаткы чөмөкчелерин югаачыдылгасынча, чагайжыдылгасын, олуртууң мяхтарын өк ажаллааа дөш чарыш улам калбарып турар. Эртен чымы суурнуң чамдык кудуучулары мях олуртуулазын бүү-хаа чуртат-на харын. Иччала-даа оларын ажаллааа хайгааралы эгизинде тура-ла багай чоруп келген. Ою уламындан мяхтарын хөй кезип урелип, калды агелден. Иччанган суур чагайжыдылгасынын талазы-биле Бай-Даг суур районнуң өске суурларындан хожудан турар.

Тарлашкын тулчушкунуңуң киржикчилеринге суурда тургускаа Эрзин, Тес-Хем районнарынын школачларынын ужуражышыкынын кымыл чапчыл болган чери апарган. Иччалаажок өлчө кичөөгөй копканындан тургускаа урелип турар. Бижилер аттарынын чамдымы үндүртүмөс кылдыр балалгылай бергилээн.

«Чаа орук» колхозтуң баштар чери болган көдө Совет (Арга-лары штер Сакты-Сорюн, Дандаа) Бай-Даг суурну чагайжыдылгасынча колхозчуларын, хөй-интини улаап баштаар үе келген.

С. КЕНДЕЙ.

ДАШТЫКЫДА

Айыыл чок чорук Чөвүлелинде

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Барыны таламы чамдык күрүлөргөңүң талазында аргессия Контонун (Книшаса) хоумудалын Айыыл чок чорук чөвүледи чугаалажып көөрүн үргүлүткөз.

Кисангаңиште даштыкы хөмөкчелерин дүжүргөңүң болган Букава даштыкы кыжыларын өксүдүң үндүргөн үймөкчө болза, конго күрүлөңүң хамарышпас чорууга болган сугт девисаар талазы-биле бүтү сугт болурууга уду улаңдыртып барыны таламы чамдык күрүлөңүң нинте панынын чарышпас мөкөни болур дөриан Контонун төлөкчезин Идумбур дөмдөз. Африка күрүлөңүңүң тускай погунаашкыны болган хамарышпас чорууга кыжынан хөмөкчелерини сосадры-биле аргессия чугула бүтү хөмөкчелерин алырыңче Айыыл чок чорук Чөвүлелин ол кыгыртып.

ССРЭ-нин төлөкчезин Н. Т. Федоренко хураала санал берген. Конгога уду аргессия сосадры болган барыны таламы чурттар боттарынын хулаагезин КНО-нун Устазында дүштүр күсөтсин дөш шиптириң хөмөкчелерин алып, бо аргессия үргүлүлөңүң таварышта аргессия болган Контонун херекчелерин хөмөкчелериниң чыдары талазы-биле мөкө сонгаарга бажынар дугайында айтырыгы көрөп ден Айыыл чок чорук Чөвүлелин совет төлөкчези кыгыртып.

Индиянын, Англиянын, Аргентинанын, Япониянын төлөкчези болган чамдыкыны хураала база санал берген. Ою даразында Чөвүлелин хураалы чарыштыртып.

Чапсар соонда Чөвүлө Эфрониянын, Индиянын, Малияң болган Индиянын төлөкчезиниң кирген резолюциянын төлөкчезиниң чамдык үн-биле хулаап алган.

Айыыл чок чорук Чөвүлелин 1966 чылдың октябрь 14-те резолюцияда Контонун иштин херекчелерин хөмөкчелериниң олта-лаар азы хөмөкчелериниң сосадры деп бүтү күрүлөңүң кыгыртып турар чүдүлери бо хулаап алдынан резолюция сардыткан.

КНО-нун кеңигүү чурттарың чачактары дүжүргө сорууга-биле хөмөкчелериниң чымы болган ажалг чөмөкчелериниң чымыр арганы бөриин үргүлүлөңүң турар кыжында курунени резолюцияда бурру шаап турар.

Бүтү күрүлөңүң девисаарын болган оларын хамарыштары Контонун чазан дүжүргө-биле хөмөкчелериниң чымы, белеткөр болган дагылаарың ажаллааа болган хандырыңче ол бүтү күрүлөңүң резолюция кыгыртып турар.

Резолюциянын жүсөлдөңүң дөш хайгааралың КНО-нун чымын эскерткенин дөш чүдүлү резолюцияда бижөөн.

Найробиде чөвүлел хурал

НАЙРОБИ. Конгога уду империялыртын үлөттөгөн аргессиянын президенттер бурру шапка деп, Кениянын, Танзаниянын, Замбиянын, Уганданың президенттериниң дооступ чөвүлел хураалың дөш хөмөкчелериниң чымыр болган резолюцияда бижөөн. Ою киржикчилери чуртуңуң хамарышпас чөмөкчө дөш девисаар Контонун президентиниң Мобутуңуң бүтү-биле дөш чурттарың илөргөйтсөң, Конгога деткимче бөр деп шиптир база үндүргөн.

Улуг Октябрга алдар кылдыр

ПРАГА. Чех болгаш словак ном үндүрөр чөмөкчө Октябрың социалистик Улуг революциянын 50 чымынча тургускаа болдуруң 50 хире тусту аттарың номнары бо чымын парлап үндүрөр. Ол болза пролетар революциянын баштыңчысы В. И. Ленинниң ажалдары, чехословак эртемдериниң шипчилелери, Россияга Октябр революциянын болгаш хаматты дайыңга киришкен чехословак хаматтарынын сактышыкынын болгаш өске-даа документилер-дир.

БЕЛГРАД. Югославиянын профессорлор Эмилеңиң Тен чөвүлели Октябрың социалистик Улуг революциянын 50 чыл оюн калбаа-биле дөмдөгөз деп кыгырган.

Профессилер организацияларыңа чурттан чагаада чугаалап турары болза, Октябр революциянын 30.000 ажалг югославтар киришкен болган боттарыңа чуртуңуң салым-чолун социализмин баштайгы чуртуңуң салым-чолу-биле сыйрып холбаштырган.

Профессилер органырың кыжыңчың үңгө кысырлаштыр чуртка култураның болгаш уран чүдүлүң ажал-бүрү хөмөкчелерин белеткөзүңгө илөкчелерин киришкелер болур умжурут деп, чагаада чугаалап турар. (СЭТА).

Конгода сүлчээ буурап дүшкөн

БРАЗЗАВИЛЬ. СЭТА-нын корреспондентиз Р. Сербранниковтуң дагытыңы турары болза:

Конгоңуң (Книшаса) чазан Конгоже (Книшаса) дөш чөмөкчө халлаашкыңа илөкчелерин киришкен хөмөкчелериниң баштыңчысы Франсуа Боб Денарын тууду хурттар дугайында дөмдөгөйни чөмөкчө бижин июль 11-те тывыскан. Мою-биле калы конго чазан Боб Денарын конго эрте-чарыгаларга дөш-дөриан шипчилдин бөриин алган чааактан нөгөөн.

Кисангаңиште эвөлөз дөр өрөлдөгилериниң буурап дүшкөн соонда Боб Денар болдуруң хөмөкчелериниң чымыр болган дөш компаниин оролап алган самолёт-биле Родезияга дөш чурткан. Книшаса радиоуңуң дөш чөмөкчө-биле алырга, Боб Денар бажыңче аары-биле бажы-лаштырган болган бо үеде Родезиянын Кариба хоорайында турар.

Президент Мобутуңуң дүрүм суугар чазан дүжүргө соругазын ажалг өсөк бугула (Кисангаңи—Буваву—Винду—Реданьянын тайлыбыр) дөр хөмөкчелерге Боб Денар Кисангаңи секторуңуң «харылаа» турган.

Ак бажының төлөкчезиниң медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Румыниянын Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Маурер июль 26-да Вашингтонга АКШ-ның президентиниң Дженсон-биле ужуражышыңа үеде КНР-га бөсүтүңуң баж болду турар дугайың ажал дөш чөмөкчө дөриан Ак бажынын паралага айтырылгыңың таламы-биле секретары Кристиан дөмдөгөн.

Президент Дженсон КНР-га хамарыштыр бөсүтүңуң үеде-бодаларын Маурерге чугаалаан деп, Кристиан айткан. 1966 чылдың июль 12-де Барыны Варшаваның Уайт-Салфер Сиринге хоорайында «Америка өрөлдөгилериниң чөвүлелин» киржикчилериниң мурунуга чугаалаа Дженсон ол үеде-бодаларын тайлыбырлаан. Ол чугаалаа Дженсон КНР-биле өлөткөзүңгө илөкчө илал үндүргөн.

Президент бөсүтүңуң үеде-бодаларын дугайың Маурер кыдат удуруткучуларга илөкчө бөр деп болза дөриан Кристиан дөш чугаалаан.

МЕДЭЭЛЕР, ФАКТЫЛАР, БОЛУУШКУННАР

КНО-нун Экономика болгаш социал чөвүлелиниң сессиязы

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Женевада Непидлар ордузунга КНО-нун Экономика болгаш социал чөвүлелиниң 43-кү сессиязы ажалттыган.

ССРЭ-нин төлөкчезин баштыңчы А. В. Захаров «КАР-га, Сарилга болган Юрданияга уду Ирракалди аргессиянын араб болган тайбыга ажаллааа өске-даа күрүлөңүң чедирге экономикага хөмөкчө дөш Ирракалдин хамарышпас дугайында» айттырың сессиянын хун чуртуңуңа киргериң Совет чазактын дагылааа бөсүтүңуң салалдаан.

Конго (Книшаса) чазаның алган хөмөкчелери

БРАЗЗАВИЛЬ. Конго (Книшаса) республиканың девисаарыңда хаматты судтары шөргө трибуналдары-биле солаан. Иштин болган даштыкы хөмөкчелериниң бажыңчысы болган, бөсүтүңуң хөмөкчелериниң биле калы ол хоорайың чогуула арга-зым иштинче дөш берген. Буваву биле бүтү мөжүлүң аразында телефон харылааанын катат тургустунган июль 11-де база чаралаан.

Киндуга хөмөкчелериниң хөмөкчө чазан удурун турган бөсүтүңуң Митшөң үн бөсүтү хөмөкчелериниң биле калы өлүктөн.

Книшасага чазакка уду көдүрүлүшкүңуң удурун испан хөмөкчелериниң майор Балесота дөш чурткан. Конгоңуң айыыл чок чорук алап чери ою тууду хуртлаан. Ою биле калы 15 хөмөкчелериниң база хуртлаан. Книшасаның бир госпитализация хөмөкчелериниң чажыт складины илөкчө. Ичча бөсүтүңүң, өк-чөмөкчө болган шөргө материалдары бар болган.

«Иччанган делегейиң сак-хөс олигархияның бараан болган гангстерлериниң үймөкчө бүтү-биле буурап дүшкөн» деп, Книшасаның радио-уу дөмдөгөн турар.

БРАЗЗАВИЛЬ. Конго (Книшаса) республиканың девисаарыңда хаматты судтары шөргө трибуналдары-биле солаан. Иштин болган даштыкы хөмөкчелериниң биле калы ол хоорайың чогуула арга-зым иштинче дөш берген. Буваву биле бүтү мөжүлүң аразында телефон харылааанын катат тургустунган июль 11-де база чаралаан.

Киндуга хөмөкчелериниң хөмөкчө чазан удурун турган бөсүтүңуң Митшөң үн бөсүтү хөмөкчелериниң биле калы өлүктөн.

Книшасага чазакка уду көдүрүлүшкүңуң удурун испан хөмөкчелериниң майор Балесота дөш чурткан. Конгоңуң айыыл чок чорук алап чери ою тууду хуртлаан. Ою биле калы 15 хөмөкчелериниң база хуртлаан. Книшасаның бир госпитализация хөмөкчелериниң чажыт складины илөкчө. Ичча бөсүтүңүң, өк-чөмөкчө болган шөргө материалдары бар болган.

«Иччанган делегейиң сак-хөс олигархияның бараан болган гангстерлериниң үймөкчө бүтү-биле буурап дүшкөн» деп, Книшасаның радио-уу дөмдөгөн турар.

Топ-африка Республикасы уран туруугагың уе-тышып ажалдары-биле, чаа сөөгүңдө болган мяхтың бөдүргөн чараш кыжылары-биле база пордан бөдүргөн уран өттер-биле шаддан тура мяхтың келген. Сөөктөн болган мяхтын өттер чазары — эр кижиликтең, а пордан кыжылар бөдүргөн — хөмөкчелериниң кыжылары — деп ажал ажал-чың боттарынын айы-биле хуваалыр чапчы шаддан тура туруп калган. ЧУРУКТА: айгадч чөдө пордан өттер кылыр мастерскан. Фото СЭТА-нын.

Совет эртемниң чедишикиннери

Кижин дугайында эртемниң мурунуга каш-ла о чылдар мурунуга нарын айтырып тургустунуң турган. Арыш-шырайым баш сөөгүңүң айы-биле катат дүрүлөңүң көргөзүңүң шиптирелеттерин арга чок соруга кылдыр саргындар чораян. Даштыкы чурттарың эртемдериниң өк талазы-биле ажаллап келгенден чөвө бугулоң. Армын баш сөөгүңүң айы-биле катат дүрүлөңүң көргөзүңүң бөдүрүңүң бугулоңуң оролдожым келген, бисте чуртуугаа чара чамдык эртемден М. М. Герасимов арыш-шырай дүрүлөңүң тургустунуң ош арганын тургустунуң чедишикинниң болган.

М. М. Герасимовтуң мичалдык тургускаа портреттериниң аразында чүдү-бүрү кижилериниң дүрүлөңүң бар. Дена эриктери болган Динер ордулуктары, Волга биле Ока эриктери. Онега холдун ордулуктары, Чувашия биле Ырбакын Чөвн чүк, Орус чуртуунуң ордулажык, Крым чуртуңуң чораян бурунуң кижилериниң арыш-шырай дүрүлөңүң ажаа көстүр. Ичча Урарту күрүлөңүң дайыңчылыктын болган бурунуң гүрүлөңүң Ичча далай кавказдык ховуларга чуртуңуң сифидин, Кенчод чуртуңуң тунуң, бурунуң Хорезм чуртаткыларынын, Савтослава кыжыңдык дүрүлөңүң портреттери бар.

Тоогуде аттары артып калза-даа, чөмөкчө портреттери биске юзүдөй берганарыңды скуальтура дүрүлөңүң ол сифилериниң сөөлүң ужуңуң да чымы тургускан. Оларын дүрүлөңүң хөмөкчө дөш хамарыштарыңда тур алган баш сөөктөрүниң айы-биле тургускан. Кияктын Юрсула Мураш кыжынын, Владимирын Андрий Боголюбский кыжынын, «Игорь полкузуңуң дугайында» сөз дөш тоошуңуң маалыры — Веселод Савтославич кыжынын, адмирал Ушаковтуң база Тимурнуң, ою оолдары Шахрух биле огулунуң огу — ортаа вектер үзгилең сураткы астроному Улугбектең, ою-даа өскөндөңүң портреттери ол.

ЭРТЕМДЕН-ЧААРТЫКЧЫ М. ГЕРАСИМОВТУҢ АЖЫЛДАРЫ

Совет үзе, М. М. Герасимовтуң кыжын ажаллап атымында барыны талады Аннина дөш шөмөлдөп, уагу эртемден-тайлыбырлыкчы Абу Али Ибн Синааның (880—1037 чылдарда чуртат чораян) бөсүлүк портрет катат тургустунган.

Бөдүрүң арганыңды шымын М. Герасимов хаматта ажаллап-биле бөсүтүңүң көргөзүңүң дөш. Панаус кижиниң бажы дүрүлөңүң көргөзүңүң ол ажалдырың баштайгың болган. Чүү кыжың бажы дүрүлөңүң турарын Герасимов билбөз-даа бол, шөмөлдө чөмөкчелериниң болган. Портрет панаус кижиниң биле ажалкөмөй болган.

Герасимов ош-он эр, хөмөкчө, арга, семис, чак болган кырган кижин арыштарың хөмөкчө шипчилөөн. Арыш-шырайым баш сөөгүңүң шипчилөөн хамарыштарыңды, кижилериниң ажал-харында, эр, хөмөкчө, расаныңда хамарышпас чөмөкчө баш сөөгүңүң кол аян-шчыны кирген айы-биле арыштарыңды эл-кеңияны кыжынын дөш чөмөкчө эскерлериң база мях шипчил көргөн. Кижин амталың арыш-шырай хөмөкчө катат тургустуң кыжыңды соругазың шиптирелеттериң чөмөкчө, мях-мүш шөмөлдөгөн, шипчилөөн дөш, утамыздык, тоогуде, археологидан, этнографиядан билдирген барымдалаар дуза болган.

1940 чылда Москваңың сай-мичтык хөмөкчелерин бөсүтүңүң тымылган баш сөөгү Герасимовка келген. Ол кижин 100 чыл мурунуга чуртат чораян болган сураткы орус чогаалчы төрөлү турган дөр чугаа бар. Герасимовка ош башка чүд-даа билдирген.

Эртемден-антрополог ол баш сөөгүңүң арыш катат дүрүлөңүң тургускаа, XIX чүс чылда улдустун дүрүлөңүң айы-биле баш дүктерин аян киргере. Герасимовтуң скуальтураның чөмөкчө портрет биле дөмөкчө көргөс, Ф. М. Достоевскийн ажал — Мария Достоевскийн бажыңды дүрүлөңүң хөмөкчө катат тургустунган, мындам болган.

Шоолуң хамы эвөс куй иштинден 9—10 харлыг неандерталь бачын оолдун бажыңды сөөгү тымылган. Баш сөөгү 150 ажалг кылдыр бөсүтүп калган болза-да, оу ары деп туудуштур хыраалап аятар арганың болду. Герасимов ол баш сөөгүңүң эртемден, оу арыш-шырайдыр дүрүлөңүң, Тешин-Таш кудулаң тымылган неандерталь оолдун бажы болган.

Шүштүрүн хымыл көрө ажал кылыр-биле Герасимов Москва уни-верситетиниң антропология (кижиниң шипчилөөн эртем) музейинден бир баш сөөгүңүң алган. Ол баш сөөгүңүң дугайында, оу кымыл дөриан хамарыштыр

ХАЛАПТЫ ТИИЛЭЭН

Хой хүн ургалчууд сүүтүг чаашыны түдгэлдээ Чаданга Хөндөрөг, Кара-Сүт дээр Чоён-Хемчик районун эске-даа даг төмөрлөг өрчөн ажыл, үрелен эгелзэн. Дөт-төмөржө амын үгөн сүт инов 4-е түдгүктүгүн 2 шыкта Чаданга хоорайже шапкын агым-биле шургу кирип, байжыларым төмө эгелзэн.

Үр эгелзэн. Мырнын чал-ла авто-бустар болган машиналар маңа-жып турган черлер-биле чудуктар болган манзалар салдан бадан турган. Чамдык дидим кижилер, хемелерге олурушкан, сугта хүрээлет-кеш, коргун дөндөн кижилерин чүдүрүп турган, а оон соонда ула-ваалда үрээшкени-биле организа-ция дөмөскө эгелзэн. Хоорайын эр-ге-чатырга болган хой-ниги органи-зацияларымн ололукчулары дуга-ра кудурун дидим. Кымчык те-лефоннаа. Хамааты укар чүдүгүн Кызыл аэропортуун ужулукчуу Евгений Перетковтун башкарган МИ-4 деп вертолёту чедип келген.

Эрнин амын барган сүт кандин-га моондук тоовас ишкан сагы-дырдып турган. Чамгыс шак ишти-де-ле суг Чаданга улуг көвүрүп бодуурап хайкыккан агым-биле ал-ган барган. Кызыл-Ак-Довурак ав-тоорукта шимчээшкени сонсаа, Хөндөрөг суур, «Искра» колхоз болган эске-даа чамдык черлер-биле теле-фон харылаам үзүлген. Чаданга-нык шөвөр лагеринге ийн улуг ки-жи, дөрт уруг сугта бузгалеткен.

Е. Перетковтун вертолёту лагерь-кыргын көдүрүп келген. Бича-ла-да ою ондуурунтар элтик чер-чек. Чүшү кангары, кызылери айылда артырып болбас бол-гай деп ужулукчу дүрөп болаш, а бир эвес вертолёту сугта хоюр-да чүд деп шивтерилзэн. Оон эске-арга чок. Шурвалын оожум кош-танышкан, вертолётун сары он-гүт сугже чамылдык бадарган. Оон дугуларын сугта доп, боран сугту-рутүрүр эонин чамтадым чорда, вертолёт катан бедип эгелзэн. Те-редир! Эске бир черге келген, ба-за чамылдык эгелзэн. Оожум, дес-кин, Евгенийн хозлары башкарыл-га тудамдык чышыча берген дөп-апарган. Ол чүгө илдем ишкан са-гындары, а херек кырылда, көвү-рүк-дээ бол, кудунишканын амын чоруп турган. Хоздарын шимчээш-кени канангызында-даа маламат, ужулукчуун тура-сорууга, шим-чээшкени бүрүзүгө чагырткан ма-

шкыа сугже оожум олурду эгелзэн. Билдир-билдирбес илдем кыдын-гай Сугта ховукамы ол. Мотор ажылдамышкан. Бүгү чүө сапан көргөндө дөг болган. Суг корбаторга-га түгө кыш салгыттер чөтпөз. Ам вертолётту суг агым албас-ла бол-за ажирбес!

— Шулуу Даванчик, сугта хову-дуус — деп, кады ужулду чораян, СЭКТИ Чоён-Хемчик районунуң би-ри секретары Ш. Д. Кууларга ужу-дукту чугаалаа. Секретарь верто-лётту хаалаагында туттумушкан, сугтун терини хыяан көргөн — дис-кек караан ажып турар. Ам чүгө дүргөдөр херек. Дискен караанга чедир сугта өдө берген секретарь ла-герден ийн уругну экекетен. Бир хөргөжөн кыяны ужулукчу кабина-жы олуртуп алган. Ам дүргө-өн айым кол черге ужулду үер. Ийн дугар оон келеш, лагериниң таң-ымын кураалага чедир өдө бер-ген Чунал Ондарын ийн оол-биле катан алган барган. Оон соонда вер-толёт хоорайын ол-бо кудумчула-рында кургаг артка черлерге кээп ховуу келген саңында-ла үш-дөрт чаданачыларым үдүрүп ал турган.

Ийн шак болганда, командирин ооралычым Литвинчук башкарган МИ-4 вертолёт эженте дуалаан бе-дип келген. Аэродромга хояры бе-дик-ле, аңаа улгады берген хөргөжөн кижиле келген. «Сүт-Хөлдө байжы-нында ийн бичири уругтун артын кал-кып чүөс деп үтүгүп келген. Элевон кагы мунга эркен соонда, не урут-ларын кужактапкан, а вертолёт ба-ла бир черге ужулдуган. Сүт-Хөлдө поптоп көвүрүгү сүт апарган, олан нежип чытыан 257 кой сугже кирген. Союз аныкка-чылары үш хемге олурдуккан, хой-ларын сугдан уштуп эгелзэн. Сүт шапкында болза, хойларын бурун камгалан алган.

Нежипкини ош шак амын турда вертолёттар сөөлү ужулукчуларын ховукалган — карангылаш, ужу-дарына шактыкты берген. Бича-ла-да үрээшкени-биле организа-ция дөмөскө үргүлүшкөнүмүс. Хоорайын камгалары-биле хүүрктөр-лөп болган носилкаларым, эрге-ча-гырга төлөөкчүлери болган бү-дүрүлө удурукчуларына башта-кын кижилер хоорайын чөөн ке-ээп камгалары-биле чак кылып эгелзэн. Моондуктын ийн талаанын араалдык кылаа чер-биле амындык болган улум күштедип чыткан суг

турар бадан турга, иш үдүрүп-көргөдөрүгү чедир сугта турган ийн бузгалар малакка казатын-лаан. Берге байдал тургустунан Сугтун ол чарымда турган тракт-орист Монгуш дуга дидим. Ынчан шырак мага-боттот, спорту хеп-тиг, кирза сапаторгал эр кижиле-терин сымартыган, мөөп чык-кан сугтун ортузуче халды берген Эрес болган дүргө харбаамы чор-ааш, эштип кезе берген. Ол болза малакчынын лейтенантыам Юрий Иванович Мелентев болган. Оон сөө-лүдө баа бир дидим кижиле-көдө ажыл-агый эргелзениң кол бухка-тер Александр Иванович Земченко баштайгынын үлөгерин эдерең. Тракторист Монгуш биле олар үжөөлө трактор ичирбешкенин азынче чүдүп суккан, үдүрүп тү-түкүп келгенер. Ол бузгаларын дуга-ман-биле Иван Колчавын маши-назын баа ушта тыргырган. Ын-чанга шөөндө кылдыган.

9 чыл иштэде көстүп көрбөз берге дун чаданачыларга кедергил-уун ишкан сагындарыган. Даң чы-рыры билек-ле, сугта турган ба-жынарнын кырыга вертолёттар көстүп келгилзэн. Олар кычтыган кижилерге аш-темын, эми чедирин берип, дедир хөргөдө уругтарын, хө-рөгөннери үдүрүп экектен турган. Күрүвениң аш намаам, куш фер-мазы, Теве-Хая суур сугта алсын-ка болган. Мындык берге байдал турга, Теве-Хая бир хөргөжөн кижиниң ийн азыр берген. Амындар не-келзениң ол амынтык болушукчу-лугу чүд-дө, беия суг халаа-даа, моондуктан шыдаас турган дүр. Бича-ла-да бо таарыгында аңаа дуга чүгө кижилерден келтир тур-ган.

Суг-биле хүрээлеткен бичири ба-жыкче Литвинчуктун вертолёту эч-тин Надежда Дмитриеваны алган, ужулдуккан. Хөргөктөр болган см-урич дөмдөр аразына вертолёт арай деп ховукаан. Идиктерин ужулган, эчки соок сугу сууру ки-ришкен. Литвинчук оон инструмен-терин чедирин, төрөп сугу кезе-ринге дуулашкан. Эди араан кы-жи чараштыр бокуп алган. Ие Та-киса Грудинаа кыс уруг бокуп ал-ган. Уругу Викториа деп адаан, ол дөргө тилеке дөн ал. Шына-ла оон амы-тынын кижилер бодушту-п каржы кужу тилеп турган алган. Кижилер нияттеледи болган күр-үвениң байлаан, кижилерин амын-дар-чуртталганы камгалар дөп-дөп үтүп кужу, аргаларын үдүрүп турган, тилекеге чедип алган.

Үрээшкени-биле дөмөскөдөн ийн-ти хуурада каданачыларга дуга-лары-биле хаас аныкаторлар Ми-хаил Полков, Валерий Карпов, Ва-лери Комылов олар башкарган хой олуттуг МИ-4 деп вертолёт чедип келген. Кызылдан К. Хоуу, В. Ми-решинченко, Н. Богданов, В. Це-лешов оларын АН-2 деп ийн самолёт-тары чедип келеш, Чаданга — Ба-рынь-Хемчик, Чаданга — Сүт-Хо-л аразынын пассажирларын чедирин-дир болган Чоён-Хемчиктин суг удаткан девискерлеринде суурлар, фермалары-биле уактал чок хары-лаамы мичаар тилзэн.

П. ЯВОРСКИЙ,

«Красноярский палот» солуунун корр.

НОМ—БИСТИН ӨННУУВУС

Евдоким Викитична Власова ам чеди чыл бургуудка Кызылдан чом садымнын киоскында сады-жымы болуп ажылдап келген. Садым алкымалары ол эвлек болган дүк-канылар кижилер оон чамык кезе-бе тей. Иш садыр черин 7 кыс садыжыларын социалистик ча-рыжынын терини Евдоким Ви-китична ай омагаларын уругу амыр кууседип турар. Бо тыдык бирин кварталынмы планмы ол 17-дү куусеткен.

ЧУРУТА: Е. Н. ВЛАСОВА ном садым тур.

Сөөү болган фотоу О. КОДУР-ОЛДУУ.

Башкынын үнелели, бодалы

Сөөлү чылдарда Тываның дыл, литература болган төөгүлүк эр-ген-шынчыл баа Күрүвениң Кызылда башкы институттары тыва дылды азын шынчыл, ол талам-биле чамдык амындарын паралаага үндүрүгөн. Олар-нын бириниң негиздигитүтүтүгү төөгү-дүк факультеттер хөргөзгөр «Амыг тыва литературалык дыл» деп өөредиле ному болур. Ному-нуң автору — Күрүвениң Кызыл-да башкы институтунун башкы-ам, дыл эртемнериң кандидатка Шулуу Чыргал-оолович Сат. Моон мурунда-ла чылдарда ол тыва дыл талаам-биле азын шынчыл-селдерин кылып, үнелиг амын-дарын бижизип билер бас. Тыва-нын бо үндүргөн ному тыва дыл эртемнериң дөдө өөредиле черинге хөргөзгөр эң баш-тайгы өөредиле ному болур. Ийн-диг өөредиле ному студенттер четтикпей манан турган. Ам оларын күрөп ханган. «Амыг тыва литературалык дыл» чүгө студенттерге эвес, харин ре-спубликанын школаларында тыва дыл башкыларына эржеок чүгү-дө ном деп санаар мек. Бича-лаш болуңуң чамдык бодала-рымын бижизедим.

Ол ном ады кол бодуктерге чардыган. Кириде кезе «Тыва дылдың синтаксисин тургу-дуу» деп ичир келген ийн төөгү-дүк деп ичир келген. Бича-ла тыва дылдың синтаксисин бичире чедир шынчыл кел-генин төөгүдүн бижизип солуун болган чаа чүд болуп турар. Дараазында сөс каттыжымкы-нарын бөлүктөрүн болган бөдүн доктарын синтаксисин дугайында эгелерге азын делтерген-биле доктаган. Тыва литературалык дылдуң азе чогаалдарында болган чуга-ларын азын бөдүн чижектерге үндөлзөш, сөс катты-жымкыныктык бөлүк дүрүзүп, бөдүн доктарын илчилерин түс-түзүндө ханы аналатен тур-ган, эртем бөдүн-биле тайыбыр-лаамы дык бидиргөр болган.

Бөдүн доктарын бөлүдө до-мак нежигүнеринге доктаагай, тыва дылдың чугула болган ийн-ти черге нежигүнериниң дугайында сугагыл эртемден Н. Ф. Катановтун «Урхалык дылды шынчыл көргөшүн дүрүлзө» деп номуңдан чамдык ийн-галарын оңдудурбай, хөвөр ал-кып киргенин таарымчалыг. Чүгө дөргө, ол материалга үндөлзөш, тыва дылдың школа грамматика-сында чугула болган ийнги черге нежигүнер дугайын беленге биле дөмөйлөп болур. Тыва дыл-дың түр дымдарын бөлүгүн хөвөр киргенин бөлүккө созу-ла-ла чамдык түр дымдар сло-варлардан, эртем амындарын болган грамматикаларын азын кып доктарын алган, оларын чомшудаткан тыва огулгалары-биле кады «денелге материалдар» деп эрге киргенин тыва доктарын тургузун өке түр дымдарын биле дөдөн өөргө-нөргө дык элтиг материал болуп турар.

Номуң сөөлүдө «Пунктуация», «Синтаксис» болган чуга ку-дуралык айттырылар» деп бө-дүктөрүн киргенин. Ол бөдүктөр-ин тыва дыл бижик дөмөктөр-иниң тыптып келгенин болган тыва дылдың синтаксисин чортуу хөгүп келгенин дөп-дөп чүгө түгүп бижизип-биле эгел-зэн. Тыва литературалык дылдың синтаксисин тыптып келгенин тайыбырлап тура «Шың» солу-на 1931 чылдың эгелзине парала-тылган чүд биле ол-ла солуна 1941 чылдың июль 3-теги муру-ну чүдүдөн алган огулгаларын дөдөн, чижекте алганы таарым-чалыг. Оон тыва литературалык дылдың синтаксисин канчаар дү-ргөп хөгүп органын дөдөн эске-ринг каар. Оон иңдиг дыл ста-льдерин бөлүктөрүн бөдүн чижек-терге бидиргери-биле тайы-бырлаан.

Шулуу Сат чугаа культу-рамың айттырыларын оон ич-көргөшүн салып турар. «Тыва чугаа культурамың айттырыл-га»

рынга ам-даа хол дөгбөн — ол хөвүдүрүч деп, автор дөмөк-лөп турар. Шына-ла чугаа ку-дуралы дөргө, дыл эртемнериң ба-за бир чугула үжүр-дуулаат кезе-де болгай. Бича-ла-даа бичи-диң дыл эртемнериң бичири бө-айтырың ам-даа холга азын турары кыкма-даа хөвүдүчүг. Республиканың солуун, ном пар-далагында болган радио дамба-дылгаларында сөстери, драма-тыктар хөвөрлөп бодамч чок ажылгап турар таварыгаларын бичир баа паралаага орфогра-фия болган бижик дөмөктөрүн кылазын-биле чамгаларын кы-лап турарын солуундан, ном-нарын адымдан чижектерге көр-гүтүп турган тайыбырлаан.

Өөредилге номуң программа бугаар, беленден бергенге өөргө-нөргө элтиг кылдыр түс-тү бөлүктөргө, бичик эгелерге хуваай тургусуламы ажылаары-га таарымчалыг.

Чаа үгөн өөредилге номуна үнелели берип тура, оон автор-рунга болган ном үндүрүр чө-рин адрезинге чамдык салаал-опаларын киргери чере артык эвес. Бөдүн доктарын синтак-сисин талаам-биле делтерген ханы сайгарылганы кылганын түс-түтүп дөмөктөрүн болган бис. Ын-чанга-да ирлел доктарын син-таксисиниң талаам-биле ханы сайгарылга шынчылды кил-себип барган деп болзар мек. Чүгө дөргө, ол талаам-биле номда бер-диген тодаралык болган тайыбырлар амы үдө школа-ларда ажылгап турар өөредилге маңырында бижизинден барык малагайып турар. «Нарын домак»

Чаа ном дугайында

тың чамдык айттырылары ам-даа шынчылдыктын. «Түр дымдар да-нарын домак дугайында айты-рыг маргылаамы айттырылар-нын бирээ» деп, эш Ш. Ч. Сат «Нарын домак» деп бөлүктү эгел-зип бижизип. Ол чөптүгү, Бича-ла-даа бир-төз дөдөн өөредилге черинге ажылгап ном болганда, аңаа нарын домак дугайында бичи-диниң азын талаам-биле киргенин болза оон деп болзар мек. Ному-нуң ийнги үндүрүлгөсүн ою өөргө-нөргө көрүп чугула боор.

Автор шын бижилеге оона кичээлди салып, өөредилге но-мунда тайыбырлап турда-ла, ном үндүрүр чөп номун үн-дүрүлгөсүн чамдык амындарын кылып каан. Чыкээ, ба-дынтывыс (бичириң дөдө ор-кунга, арын 28). Элегиниң (ам-чегин дөр артык, арын 112). Спунтик дөргө сыдыс чүтүр-төмөт узуң эртин (арын 106) — «дөргө сыдыс чүтүргөсүн» деп дөдөн ийнги тайымыр домак ийн чарымдан чарым сектер-биле аныгылаан. Оон-да өөскө.

Педитүтүк хөргөзгөр тыва дылдың синтаксис кезе үнүп келгенин өөрүчүг. Түдөөниң «Амыг тыва литературалык дыл» деп негиздигитүтүгү төөгү-дүк факультеттерге хөргөзгөр дөдөн Шу-луу Чыргал-ооловичтин үр эр-тең иштэде хой-хөй өмөк ажылдарын өөргөп көрүп, эр-теме үндөлзөн — бөдүнүн ийн-чигелдерин кырып, улуг түдөө-нүмүккениң амындагы омака-лап дөмөктөрүн чугула.

Б. БАГА-ООЛ,
Бай-Тайга район, Кара-Хөл
школанын тыва дыл
башкымы.

Шагаан-Арыгга

ужуражышкын

Тыва АССР-ниң «Урожай» акти-визатор спорт нияттелединиң бирги чери дөп Совет эрге-чакырганы 50 чыл-дынга тураскалган бүт бөмбүүчү маргылаамы зоналар азын-биле ра-йоннар аразында чоруп турар.

Аңаа хамаарышкан элчегелг өюн-нар июль 10-да Шагаан-Арыг хоорайга болган. Илчин Чоён-Хемчик биле Улуг-Хем райондарын коман-далары ойноон.

Баштап оюндар командалы ужураш-кан. Чоён-Хемчиктин өвүр орап бүт бөмбүүчүлери шал эзелерин 1-0 санга тилеп алган. Оон соонда улуг улус

ойноон Ондарыннын тилегиңизге хөй-аың кирген аалчылар оюнуң чидең талаамы эгелзед-даа, арга-техника тыва-биле улуг-темелерге четпей, 4:1 санга аштырган.

Улуг-Хемчин командалы ам Бе-рынь-Хемчик биле Бай-Тайганың бүт бөмбүүчүлери-биле ужурашты. Бир эвес оларын бидирленип тилеп ал-за, наймыла төү — Кызылда көп, эске зоналарын тилекчилери-биле тунелге кирди.

Редактор Н. К. КУДАЖИ.

Улуг сонургал-биле көргөн

Бо чазын Кызылда профессионал-техниктиң № 3 училищениң курсан-тылары Красноярскеге Сибирь зонамын профессионал-техниктар өөрдө-дө черлериниң аразына болган бот-тымынгар уран чүд коллектив-териниң көрүдөнгө бирги черин алган.

Чоокта чаа ук училищениң 8 курсантылары башкы В. Монгуштун башталгыч-биле профессионал-техниктаг училищелериниң Совет эрге-ча-гыралык 50 чыл оюнга тураскалган Бүгү-эвлектин фестивалына Москвага барып киржин чораян.

Москвалык көрүчүлери Тываның амык бот-тымынгар уран талам-тыг артистериниң оюнуң улуг сонургал-биле көргөнер. Училищениң курсантылары бистин Төрөн чүрүстүгүн наймылаамы — Москвага бол-ган түдөл концертке баа киршикен. Курсантылар Москваның фабрика, заводтарыга азын каш концертти баа көргүскөшөр.

Салчак Сундуй-оол — бистин чоргаарымыс

Июн 3-те үгөн «Шың» солуунда эш Бодур-оолдуң Ада-чүртүгүн дай-нынга киржип чораян тыва эки-тура-чыларга монге тураскалган тургузар дугайында чүдүн номчаш, бо каш сөстү бижизим.

Ада-чүртүгүн дайнынга Баа-Хем районун Бүрөдөн үш эки-турачы-лар киржип чораян. Оларын аттары бо: Салчак Лопсан, Салчак Сундуй-оол, Павел Балган-оол. Оларын ийн-бо: Салчак Лопсан, Салчак Сундуй-оол эң келбөн. Ол Баа-Хемчиң Ил-иника чүртүгү кижиле. Салчак Сундуй-оолдун уруу ам Илника ортумак школада башкылар турар.

Илникачылар Ада-чүртүгүн дай-нынга өлүрткен Салчак Сундуй-оол-дун адын мангыжери-биле сугурун бер кудумчулун оон ады-биле алап аларын дидим. Бича-ла-да ол ай-тырыг амы чедир шиптирлеттин-мээн. Илника кезе Советтин куус-комунун дараан эш Чешкасов «да-йнынга хөй-ле кижилер өлгөн болгай, ол кижиле та канчаар өлгөн, бидир-местир» деп чыдак хал турар. Бича-ла-га «Салчак Сундуй-оол Украинаның Сурмичи деп суурун хөстап турда өлүрткен, эжистини ол черге хөв-рүдүп каан бис» деп, Салчак Лоп-

сан биле Павел Балган-оол бодыктап турар.

Бистер, илникачылар, районнарда эки-турачылардан мындык дилегин кылып тур бис: силер Баа-Хемчиң Бүрөн чүртүгү Сундуй-оол-биле кады дайыдалып чораян болганында, оон дугайында бистен хейли билер болган чамгыс эскерлорго дайыдал-гып турган болгай силер. Бича-лаш Салчак Сундуй-оолдун дугайында сактын, солуун дамчыштыр оон чам-гыс чер чүртүгүлүкка чугаалап берип көрүдөр, гвардейжи чораян эки-турачы, өңүктөр!

Инден СРАТ-ООЛ.

Концерт-биле

«Сүт-Хөл» совхозтун төвүнде Культура бажымчының Идам-Сюрюн Да-рыгга удуктан автокулунуң киржикчилери совхозтун ажыл-ишчиле-ринге оюн, концерттерин доктаамал коргулап туралар.

Найралдык коллектив кыкмы, чагы-даа үелерде ирлык фермалар-га, салбарларга күзетчип аалчылар. Уран талантлыктар сөөлү үде Са-рым-Булуң, Кызыл-Тайга сүт-бараан фермаларында болган хойжуларга концерттерин баралаткан.

Автокулутун программамында партия, коммунизм, амы-дүңмалыкы чорук, найырал, тайбың дугайында номерлер элек.

О. БОРАШ.

Дизентерия дугайында айтырыгга эмчиниң харылары

1. Дизентериядан кижиле канчаар аарып бөрүл? Дизентерия халдывардык аарыг. Оортан араан кижиле албаны-биле кады дык хөй саңык микробтары үндүрер. Аш-чөмөгө, аны-савага аарыг кижиле чына-маан хоздары-биле дөгдөдө азын сөөктөр хонганда, оларга микробтар чышынар. Дизентерия микробтары агым сугта кирген азы эске-даа чүдүлгөндө дамчып, ижер сугже (кудукче, чөмөгө) кирип болур. Аш-чөм-биле азы ижер сүт-биле кады кадык кижиниң ичин шөбүлдүгүчү дизентерия микробтары киргенде кижиле аарып бөрү.

2. Кандыг-даа азын-биле куду олуртуп апарган кижиле эмчиге бараа эки бе азы боду эмнеге эки бе? Кандыг-даа азын-биле куду олуртуушкун болганда, эмчиге азын-биле фолдаторге манаыла баар херек. Дизенте-рия чик хөвөрлөп эртин турар болза, чик-жа, багы шынарды чөмдө өөскөн куду олуртуушкунда, ону аарыг кижиле боду малап шыдаас. Аарыгын чүтте медицина азымдыкчы тодарылааш, оортан шыа эмненирин айтып болур.

Амы үдө дизентерия бургудайында чик хөвөрлөп эртин турар. Бичаар араан кижилериниң албаны хан чок, ол чүгө суук шараларды бооп болур, ону араан кижиле боду чамдыкка эскерип шыда-вас. Дизентериянын чик хөвөр-биле араан кижиле оон аар хөвөр-биле бир дөмөй эки эмненин, төвөрленин, аш-чөмө шын таарыштырып негеттишип турар. Бичааган дизентериялар араан кижиле бүрүтү өмөлгөчө чыдып эмелдер ужу-рут. Дизентериянын аар-даа, чик-даа хөвөрлөп дөгдөн хамаарыла чокка, оор-тан аарып берген кижиле кажан-даа халды-

вырыг; бир эвес ол бөдүңүк бажымчыга турар болза, оон аарыг чамында кижилерге чышынын болур.

3. Хоочурадыг дизентерия деп чүд? Хоочурадыг дизентерия — ол дөргө ды-на хөй айлар аам каш-даа чылдар дүрү-зүдө узадыг дизентерия аарымы болур. Кижиле иччаар аараанын үзүлдө аарымы үргүлчү-ле манын чорбас болгу-раар. Аңаа-ла кадык ишкан чорда-ла, оон ишти дойлу: куду олуртуп, ишти хөвөр, аарып турар бөр, чамдык кижиле куду олуртуп тура-ла тырыктаар-даа алаар.

Хоочурадыг дизентериядан бичири уруг-ларын арааны үр үе дүрүзүндө доктаам-тал эвес пакаларынды аларар. Чамдык-ты оларын пакаа ала, боттары эрес-шо-ваа турда, аарыг баа катан кирип эгел-зэр.

4. Хоочурадыг дизентерия халдывардыг болуңу бе? Ине, илангыи кадангаашкын үзүлдө аарыг кижиле дизентерия микроб-тары албаны-биле кады үндүрүп түбө бол-ганда, ол халдыварыг.

Бича-ла-даа бир эвес аарыг кижиле амын айттымыкынарын күүсүдөр, амын-шөвөрүн чүрүмү сагыр болза, халды-вары ол негеттерге, мичаанга оон чам-нында кижилерге айым чок болур.

5. Дизентерия аарыгын хоочурадыг хөвөр шалчичисе төзөдө, чүңү кылаа чогуураа? Дизентериянын чик хөвөрүндө аарып берген, улуг эвес куду олуртууш-куну тоовай, эмчиге чогуур үзүлдө бар-бай турган кижилер ол аарыгын хоочу-радыг алырар. Чамдык кижилер азы-бүрү чүдүдөр хөргөдө, эмненирин орадыжып туралар. Бичааган ол чүдүдөр-биле олар

боттарыга хораны чедирин турар. Индыг дөдөн чыгында аарыг экирбиз узадыгтар болган уругулаанында-ла хоочурадыг хөвөрү шалчичисе болур.

Оон ужурунда дизентериянын хоочу-радыг хөвөрүн шалчичисе бодурадык-биле куду олуртуп араан кижиле эмчиге барган, бодунар-ла дүргө-биле эмелди эгелзэр ужурут.

6. Хоочурадыг дизентерияны экиртер эм-нен бөлүр бе? Ине, болур, оон экиртерде, үргүчү эмелдер херек. Аарыг кижиле эмчи-рин айткан чөмөп чир, хүн туртуун са-гыр, эмчиң бүтү сүмелерин малаптын кыс күүсүдөр ужурут. Аарыг кижиле боду сөйгө берген ишканы алар-да, эмелдерин ара сожадып болбас. Куду үе эмнетири-мөң хоочурадыг дизентерия баа катан каданай болур, илчин эмчөөшкенин катан эгелзэр алаар болгай.

7. Кижиле бодун болган уругуларын дизен-терияны халды